

Сучасний стан факторів підвищення продуктивності праці у промисловості України

Рівень продуктивності праці характеризує рівень розвитку країни. В міжнародних порівняннях виробка продукції на 1 робітника та на 1 мешканця країни виступає основним показником випереджаючого економічного розвитку. Дійсно, економічний ріст можливий лише за умови зростання продуктивності праці, тому необхідно глибоко аналізувати фактори продуктивності праці у промисловості та на підприємствах відповідно до сучасних ринкових умов.

Динаміка продуктивності праці промисловості України з 1995-2000 р.р. та 2000-2004 р.р. представлена у таблицях 1 та 2 [3, 4]. Така періодичність обумовлена тим, що після 2000 року Державний комітет статистики України вносить деякі зміни у групування галузей промисловості, що робить неможливим об'єднання цих періодів.

Таблиця 1.
Динаміка продуктивності праці промисловості за 1995-2000 р.р.
(% до 1990р.)

Показники	1995	1996	1998	1999	2000
Індекси продукції промисловості всього	52,00	50,00	49,00	51,00	57,00
Індекси середньорічної кількості промислово-виробничого персоналу усіх галузей	70,92	65,38	58,34	55,38	48,52
Індекси продуктивності праці промисловості	73,32	76,48	83,99	92,09	117,48
у тому числі					
1.Індекси об'єму продукції електроенергетики	70,00	65,00	63,00	67,00	65,00
Індекси середньорічної кількості промислово-виробничого персоналу електроенергетики	140,88	148,18	148,18	156,20	158,39
Індекси продуктивності праці електроенергетики	49,69	43,87	42,52	42,89	41,04
2.Індекси об'єму продукції паливної промисловості	44,00	41,00	44,00	43,00	41,00
Індекси середньорічної кількості промислово-виробничого персоналу паливної промисловості	90,85	82,77	72,10	67,68	64,63
Індекси продуктивності праці паливної промисловості	48,43	49,53	61,03	63,53	63,44
3.Індекси об'єму продукції чорної металургії	41,00	46,00	46,00	49,00	59,00
Індекси середньорічної кількості промислово-виробничого персоналу чорної металургії	92,39	94,41	94,85	93,96	95,75
Індекси продуктивності праці чорної металургії	44,38	48,72	48,50	52,15	61,62
4.Індекси об'єму продукції хімічної і нафтохімічної промисловості	40,00	38,00	38,00	38,00	41,00
Індекси середньорічної кількості промислово-виробничого персоналу хімічної і нафтохімічної промисловості	78,46	76,92	66,15	60,00	58,15
Індекси продуктивності праці хімічної і нафтохімічної промисловості	50,98	49,40	57,45	63,33	70,51
5.Індекси об'єму продукції машинобудування і металообробки	50,00	37,00	36,00	35,00	41,00
Індекси середньорічної кількості промислово-виробничого персоналу машинобудування і металообробки	61,35	54,09	46,14	42,38	35,12
Індекси продуктивності праці машинобудування і металообробки	81,50	68,40	78,02	82,59	116,74
6.Індекси об'єму продукції машинобудування	42,00	30,00	30,00	29,00	35,00
Індекси середньорічної кількості промислово-виробничого персоналу машинобудування	61,59	54,51	43,56	40,06	35,95
Індекси продуктивності праці машинобудування	68,19	55,04	68,87	72,39	97,36
7.Індекси об'єму продукції деревообробної і целюлозно-паперової промисловості*	56,00	46,00	49,00	59,00	81,00
Індекси середньорічної кількості промислово-виробничого персоналу деревообробної і целюлозно-паперової промисловості	72,73	66,33	53,87	52,86	36,70
Індекси продуктивності праці деревообробної, целюлозно-паперової промисловості	77,00	69,35	90,96	111,62	220,71

Продовження таблиці 1.

8.Індекси об'єму продукції промисловості будівельних матеріалів	38,00	25,00	23,00	23,00	23,00
Індекси середньорічної кількості промислово-виробничого персоналу промисловості будівельних матеріалів	73,16	64,30	55,44	51,39	38,73
Індекси продуктивності праці промисловості будівельних матеріалів	51,94	38,88	41,49	44,76	59,39
9.Індекси об'єму продукції скляної і фарфоро-фаянсової промисловості	66,00	60,00	51,00	55,00	66,00
Індекси середньорічної кількості промислово-виробничого персоналу скляної і фарфоро-фаянсової промисловості	73,16	64,30	55,44	51,39	38,73
Індекси продуктивності праці скляної, фарфорово-фаянсової промисловості	90,21	93,31	91,99	107,02	170,41
10.Індекси об'єму продукції легкої промисловості	32,00	24,00	25,00	28,00	39,00
Індекси середньорічної кількості промислово-виробничого персоналу легкої промисловості	46,56	41,93	35,32	33,33	29,76
Індекси продуктивності праці легкої промисловості	68,73	57,24	70,78	84,01	131,05
11.Індекси об'єму продукції харчової промисловості	47,00	43,00	38,00	41,00	51,00
Індекси середньорічної кількості промислово-виробничого персоналу харчової промисловості	85,21	81,99	77,89	75,55	64,42
Індекси продуктивності праці харчової промисловості	55,16	52,45	48,79	54,27	79,17
12.Індекси об'єму продукції медичної промисловості	88,00	99,00	125,00	140,00	181,00
Індекси середньорічної кількості промислово-виробничого персоналу медичної промисловості	107,69	103,85	88,46	80,77	76,92
Індекси продуктивності праці медичної промисловості	81,72	95,33	141,31	173,33	235,31

За 1990-1997 рр. – включаючи лісову.

Таблиця 2.

Динаміка продуктивності праці промисловості за 2000-2004 р.р.

(у % до 2000р.)

Показники	2001	2002	2003	2004
Індекси продукції промисловості всього	114,20	122,19	141,50	159,19
Індекси середньорічної кількості найманих працівників у промисловості	93,84	88,11	84,12	83,92
Індекси продуктивності праці промисловості	121,70	138,68	168,21	189,69
I.Індекси об'єму добувної промисловості	103,30	105,68	111,49	116,06
Індекси середньорічної кількості найманих працівників добувної промисловості	94,47	89,43	86,34	86,02
Індекси продуктивності праці добувної промисловості	109,35	118,17	129,13	134,92
II.Індекси об'єму обробної промисловості	117,20	127,63	150,86	172,89
Індекси середньорічної кількості найманих працівників обробної промисловості	92,70	85,70	80,77	80,60
Індекси продуктивності праці обробної промисловості	126,43	148,93	186,78	214,50
у тому числі:				
2.1.Індекси об'єму харчової промисловості і перероблення сільськогосподарських продуктів	118,20	128,13	153,76	172,83
Індекси середньорічної кількості найманих працівників харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів	93,63	89,58	85,91	87,26
Індекси продуктивності праці харчової промисловості і перероблення сільськогосподарських продуктів	126,24	143,03	178,98	198,06
2.2.Індекси об'єму легкої промисловості	113,80	114,26	118,83	134,99
Індекси середньорічної кількості найманих працівників легкої промисловості	87,79	70,99	59,54	57,25
Індекси продуктивності праці легкої промисловості	129,63	160,95	199,58	235,79
2.3.Індекси об'єму виробництва деревини та виробів з деревини	128,00	157,95	195,23	245,01
Індекси середньорічної кількості найманих працівників виробництва деревини та виробів з деревини	87,80	82,93	80,49	82,93
Індекси продуктивності праці виробництва деревини та виробів з деревини	145,79	190,46	242,55	295,44
2.4.Індекси об'єму целюлозно-паперової, поліграфічної промисловості; видавничої справи	118,20	128,13	161,06	202,77
Індекси середньорічної кількості найманих працівників целюлозно-паперової промисловості; видавничої справи	101,67	96,67	95,00	101,67
Індекси продуктивності праці целюлозно-паперової промисловості; видавничої справи	116,26	132,54	169,54	199,44

Продовження таблиці 2.

2.5.Індекси об'єму виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення	154,30	193,65	210,50	217,66
Індекси середньорічної кількості найманих працівників виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення	101,85	105,56	107,41	109,26
Індекси продуктивності праці виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення	151,50	183,45	195,98	199,21
2.6.Індекси об'єму хімічної та нафтохімічної промисловості	110,60	117,79	137,58	157,39
Індекси середньорічної кількості найманих працівників хімічної та нафтохімічної промисловості	96,02	95,02	89,05	88,56
Індекси продуктивності праці хімічної та нафтохімічної промисловості	115,18	123,96	154,50	177,72
2.7.Індекси об'єму виробництва інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів, скловиробів)	111,40	117,30	138,30	164,99
Індекси середньорічної кількості найманих працівників виробництва інших неметалевих мінеральних виробів	90,64	79,31	73,89	73,89
Індекси продуктивності праці виробництва інших неметалевих мінеральних виробів	122,90	147,90	187,17	223,29
2.8.Індекси об'єму металургії та оброблення металу	104,90	108,99	124,58	139,53
Індекси середньорічної кількості найманих працівників металургії та оброблення металу	98,62	96,31	94,24	95,62
Індекси продуктивності праці металургії та оброблення металу	106,37	113,17	132,19	145,92
2.9.Індекси об'єму машинобудування, ремонту та монтажу машин і устаткування	118,80	132,22	179,55	229,82
Індекси середньорічної кількості найманих працівників машинобудування	90,29	81,72	76,34	74,74
Індекси продуктивності праці машинобудування	131,58	161,80	235,20	307,49
III.Індекси об'єму виробництва та розподілення електроенергії, газу та води	102,60	103,73	108,61	107,42
Індекси середньорічної кількості найманих працівників виробництва та розподілення електроенергії, газу та води	99,43	99,81	100,00	99,81
Індекси продуктивності праці виробництва та розподілення електроенергії, газу та води	103,19	103,93	108,61	107,62

Аналізуючи динаміку продуктивності праці майже за 11 років, можна зробити висновок про позитивні зрушення у промисловості України. На протязі з 1995-1999 р.р. економіка лише наздогоняла рівень продуктивності праці 1990р. При цьому постійно зменшувалась чисельність промислово-виробничого персоналу, у 2000р. порівняно з 1990р. вона скоротилась майже на 50%. Починаючи з 2000р., простежується зростання продуктивності праці порівняно з 1990р. в середньому на 54,57%. Це було обумовлено зростанням показників об'єму виробництва галузей обробної промисловості, і в-першу чергу, машинобудування, рівень якого у 2004р. досяг 307,49% рівня 2000р.

Продуктивність праці залежить від ряду факторів, ефективність використання яких дозволяє збільшити її рівень.

Як відомо науковий прогрес - головний фактор росту продуктивності праці. Він характеризується технічним рівнем виробництва, який визначають за допомогою багатьох показників, одним з яких є вікова структура робочих місць та основних фондів.

Вікова характеристика основних фондів впливає не тільки на термін його експлуатації, але і на її ефективність. Знос обладнання неминуче призводить до зменшення продуктивності праці робочого місця, а тому і продуктивності праці, збільшує витрати на його підтримку, пов'язані з необхідністю проведення комплексу ремонтних та відновлювальних робіт, знижує рівень технологічної оснащеності.

Аналіз статистичних даних показує, що ступінь зносу основних фондів промисловості найвищий і має тенденцію до зростання. В 2001р. він становив 51,9%, у 2002р. – 54,5%, 2003р. – 56,4%. Частка нових основних

фондів, які вводяться у промисловості складає в середньому 11567 млн.грн. за рік чи 34,54% від загального обсягу введених нових фондів за період з 2000 по 2003р.р. Така тенденція свідчить про неможливість промислового апарата реалізовувати досягнення науково-технічного прогресу, не дозволяє використовувати новітні технології.

Досвід розвинених країн свідчить про те, що зі збільшенням фондоозброєності зростає і продуктивність праці. Закономірним є те, що, з одного боку, технічне переоснащення виробництва на основі останніх здобутків науки та техніки призводить до зростання вартості основних фондів та робочих місць, а з іншого боку, сучасне високотехнологічне обладнання дозволяє більш ефективно використовувати трудові ресурси та зменшувати чисельність зайнятих, замінюючи живу працю на машинну, збільшуючи продуктивність праці. Однак в наших умовах зростання фондоозброєності не супроводжувалося значним зростанням продуктивності праці. Це пов'язане з декількома причинами. По-перше, скорочення об'ємів виробництва в 1990-2000р.р. майже на 50% призвело до різкого зменшення завантаження виробничих потужностей і зниження фондівіддачі. Продуктивність праці дорівнює фондоозброєності, помноженій на фондівіддачу. Тобто, при незмінній величині фондоозброєності, динаміка продуктивності праці буде лінійно пов'язана зі змінами рівня фондівіддачі. Фондоозброєність не залишалась постійною величиною, а зростала, хоча темп її зростання був суттєво нижчим, за темп падіння фондівіддачі.

По-друге, вартісний вираз об'єму основних фондів не надає повної інформації про їх якісний склад, який саме і впливає на рівень продуктивності праці. Зміна вартості основних виробничих фондів частіше пов'язана з їх регулярним перерахунком у зв'язку з інфляцією, ніж з технічним переобладнанням виробництва. При цьому якісний склад фондів постійно погіршується, що, в свою чергу, впливає на динаміку продуктивності праці.

Можливості економічного росту і зростання продуктивності праці залежать від розміру та ефективності використання капітальних вкладень. Питома вага інвестицій у промисловість знижується (див. табл.3.) [4].

Таблиця 3.

Динаміка інвестицій в основний капітал промисловості.

Показник	2001	2002	2003	2004
1.Інвестиції в основний капітал, млн.грн.	32573	37178	51011	75714
2.Інвестиції в основний капітал промисловості, млн.грн.	13651	15112	19726	28191
3.Частка інвестицій в основний капітал промисловості, %	42	41	39	37

В умовах інвестиційного голоду виробничі галузі не в змозі не тільки нарощувати виробничі потужності, але й не мають змоги своєчасно оновлювати основні фонди. Як було зазначено вище, аналіз вікової структури основних фондів та робочих місць засвідчує стійку тенденцію зростання середнього віку основних фондів. Особливо небезпечний цей процес тим, що він сам себе відтворює і поширюється на всі взаємозалежні галузі. Низький технічний та технологічний рівень машинобудівного комплексу не дозволяє забезпечити галузі, які споживають його продукцію, сучасним обладнанням (навіть за наявності у підприємств цих галузей коштів на переобладнання),

яке дозволить підвищити продуктивність праці. Це не дозволяє покращити якість виробленої продукції та забезпечити конкурентоспроможні ціни у порівнянні з імпортною продукцією. Таким чином, вітчизняний виробник не в змозі реалізувати свій товар, отримати прибуток і здійснити необхідні інвестиції. Лише розірвавши це коло та отримавши достатній об'єм капітальних вкладень, можливо надіятися на створення сприятливих умов для зростання продуктивності праці.

Велике значення мають інвестиції не тільки в матеріальне виробництво, але й інвестиції в освіту, підвищення кваліфікації, навчання новим професіям, перепідготовку кадрів, тобто на покращення якості робочої сили. Неможливо досягти змін рівня продуктивності праці лише завдяки змінам виробничої бази економіки. Використання високотехнологічного сучасного обладнання потребує висококваліфікованих кадрів, рівень освіти яких необхідно постійно підтримувати та підвищувати, що в свою чергу вимагає чималих коштів. Але економічний ріст неможливий без інвестицій в людський капітал. За оцінкою вітчизняних і іноземних фахівців, інвестиції, які використовуються на підвищення якості робочої сили, вважаються не менш рентабельними, ніж ті, що використовуються на нове обладнання, а якість робочої сили обумовлює 10-15% [2] рівня продуктивності праці та займає друге місце після фактора науково-технічного прогресу.

В нашій країні, на жаль, зберігається негативна тенденція погіршення якості складу робочої сили промислових підприємств. В значній мірі це пов'язане з низьким рівнем і несвоєчасністю виплат заробітної плати. Відбувається відтік кваліфікованих кадрів з промислових галузей (а саме тут зосереджений основний науково-технічний та інтелектуальний потенціал країни) через незадоволеність результатами праці та загальною нестабільністю положення робітника. Дуже часто висококваліфіковані кадри змушені виконувати працю, яка не відповідає їхньому рівню кваліфікації, втрачаючи роками придбані знання, навички та досвід.

В останній час загальний освітній рівень виріс, але сам по собі рівень освіти - лише необхідна, але недостатня умова росту продуктивності праці. Існує ще ряд факторів, кількісно оцінити які доволі важко, але вплив яких на продуктивність праці великий. По-перше, невелика зацікавленість робітника у результатах праці. Це наслідок не лише низької оплати праці, але й негативного емоціонального настрою робітника, для якого труд не задоволення, а зобов'язання. Важливий вплив на продуктивність праці має загальний фізичний стан робітника. Складна, а подекуди й катастрофічна екологічна ситуація, погано розвинена система охорони здоров'я, зловживання алкоголем призводить до зростання захворювань та травматизму на виробництві і не дозволяють робітнику працювати з повною віддачею.

Ще одним фактором якості робочої сили є соціально-психологічний клімат у колективі та державі в цілому. Невпевненість у наступному дні, побоювання втрати роботи, викликана відсутністю умов для руху робочої сили навіть в рамках окремого регіону, зменшують стимули до ефективної

праці та знижують його продуктивність. Причиною цього є також „вплив умів”, в результаті чого із економічно активного населення вибувають найбільш освічені та кваліфіковані кадри.

Самостійною групою факторів продуктивності праці є організація виробництва, його спеціалізація та кооперування, а також методи управління ним. У нашій економіці за останні роки в значній мірі були зруйновані виробничі та економічні зв'язки. В результаті приватизації великі підприємства часто розпадалися на менші, що призвело до порушення єдиних технологічних циклів, ускладнило проведення єдиної технологічної політики. На чолі приватизованих підприємств залишилося здебільшого колишнє керівництво, яке не володіючи сучасними прийомами менеджменту, працювало як і раніше. Тому організаційна і управлінська структура українських підприємств далеко не в повній мірі відповідає вимогам ринкової економіки. Перебудова організаційної структури виробництва та удосконалення методів його управління вимагають значних фінансових витрат, однак вони швидко окупуються завдяки зростанню продуктивності праці та розвитку економіки.

Проведений аналіз свідчить, що проблема підвищення продуктивності праці може бути вирішена тільки за умов активного використання всього комплексу макро- та мікроекономічних факторів, в тому числі впровадженням досягнень науково-технічного прогресу, вагомим зростання інвестиційної та інноваційної активності, покращення якості робочої сили, удосконаленням організації виробництва та методів управління ним.

Резюме

В статье рассмотрена динамика производительности труда промышленных предприятий Украины в период с 1995 по 2004г. Проанализировано современное состояние основных факторов, влияющих на уровень производительность труда, и выявлены основные резервы повышения производительности труда и пути их реализации.

Література:

- 1.Осипов В.И. Экономика предприятия: учебник. – О.: Маяк, 2005. – с.720.
- 2.Семенов А., Кузнецов С. Факторы производительности труда// Экономист, 1998, №4. – С.46-55.
- 3.Статистичний щорічник України за 2000 рік. – К.: Державний комітет статистики України, 2001.- С.102, 365-366.
- 4.Статистичний щорічник України за 2004 рік. – К.: Державний комітет статистики України, 2005.- С.109, 404.